СТРУКТУРА РЕЧЕНЬ З ІНФІНІТИВНИМИ ГРУПАМИ ПІСЛЯ ОЦІНОЧНО-КВАЛІФІКАТИВНИХ ПРИКМЕТНИКІВ (на матеріалі німецької мови)

Нестерова Т. І.

Інфінітивна група часто вживається в реченнях з такою синтаксичною структурою:

s ———— /k/ P /Kop + Präd/
/IG/ /sein/ /Adj/

Es war unziemlich, solche Neugier zu bezeigen (L. Feuchtwanger).

Fein war das, diese Bestätigung noch zu haben (L. Feuchtwanger).

У таких висловлюваннях присудок складається з двох частин: дієслова-зв'язки sein і предикатива, в ролі якого виступає прикметник. Інфінітивна група виконує функцію підмета і вводиться корелятом es або das, який при зміні порядку слів може бути опущений:

Tabak zu priemen ist giftig und unhygienisch (E. E. Kisch)

Прикметники, які можуть бути лівими дистрибутивними елементами інфінітивних груп, неоднорідні за своїм лексичним значенням. Їх спільною рисою є те, що вони характеризують предмет або ситуацію щодо виконання дії через особу (яка оцінює цю дію або з її точки зору) незважаючи на те, що ця особа часто взагалі не називається у висловлюванні. Ситуація, що описується реченнями з такими прикметниками, передбачає такі елементи: саму дію, особу, яка оцінює цю дію, й оцінку дії як результат процесу мислення цієї особи. Дія виражається інфінітивною групою, її оцінка — прикметником. Цей спільний компонент значення прикметників дає підставу для об'єднання їх в одну тематичну групу — групу оціночно-кваліфікативних прикметників, яку, в залежності від додаткових відтінків значення, можна розділити на такі тематичні ряди:

1) прикметники, що означають оцінку дії в найбільш узагальненому вигляді (позитивно або негативно):

gut, schön, fein, nett, hübsch, lieblich, reizvoll, herrlich, wunderbar, großartig, übel, schlecht, nicht geheuer;

2) прикметники, що означають оцінку дії з точки зору її доцільності:
zuträglich, ratsam, geraten, praktisch, günstig, nützlich, zweckmäßig, vorteilhaft, untunlich, nutzlos, zwecklos, aussichtslos, sinnlos, gefährlich;

3) прикметники, що означають оцінку дії з точки зору загальноприйнятих морально-етичних та юридичних норм:
üblich, angebracht, angezeigt, unziemlich, ungehörig, unschicklich, unhöflich, unfair, gemein, niederträchtig, unchristlich, opportun, ordentlich, respektabel, ehrenvoll, falsch, richtig, recht, rechtens, gerecht, angängig, (nicht) verpönt, (nicht) statthaft, (nicht) strafbar, illegitim;

4) прикметники, що означають оцінку дії з точки зору її і розумності:
vernünftig, gescheit, triftig, irrtümlich, unklug, unsinnig, aberwitzig, widersinnig, absurd, dumm, albern, töricht;

5) прикметники, що означають оцінку дії з точки зору трудності її виконання:
leicht, (nicht) einfach, schwer, schwierig, mühsam, anstrengend, hart;

6) прикметники, що означають оцінку за дією якостей характеру й виконавця:
freundlich, liebenswürdig, witzig, vermessen, plump, kindisch, leichtfertig, geschmacklos, abgeschmackt, unnatürlich, mutig, kühn, tollkühn;

7) прикметники, що характеризують емоційний стан, який спричиняється дією, вираженою інфінітивною групою:
genehm, angenehm, unangenehm, lästig, tröstlich, behaglich, unbehaglich, süß, beseeligend, erfreulich, lustig, spaßhaft, amüsant, unterhaltlich, erregend, aufregend, schwindelnd, seltsam, sonderbar, merkwürdig, bedenklich, wunderlich, eretaunlich, verblüffend, schade;

8) прикметники, що не утворюють єдиної лексико-семантичної групи:
ungenau, überflüssig, umständlich, zweierlei, einzig, ander, gemäß, heikel, verfrüht, fällig, übermenschlich, gespenstiech.

Ця класифікація до деякої міри умовна, тому що в багатьох випадках між значенням прикметників немає чіткої межі. Але вона робить цю тематичну групу більш наочною.

Семантична структура речень з оціночно-кваліфікативними прикметниками не адекватна своєму поверхневому втіленню, тому що при переведенні глибинних структур у поверхневі частина інформації відходить за рахунок комунікативних умов (в першу чергу, ситуації і контексту). Проаналізуємо семантичну структуру таких речень на одному з прикладів. Для її експлікації перефразуємо це висловлювання, абстрагуючись при цьому від перформативного рівня, що притаманний будь-якому висловлюванню:

Es ist zweckmäßig, für theoretische Begriffe Namen zu verwenden (K. Baldinger) → X meint, daß es für Y zweckmäßig ist, für theoretische Begriffe Namen zu verwenden.

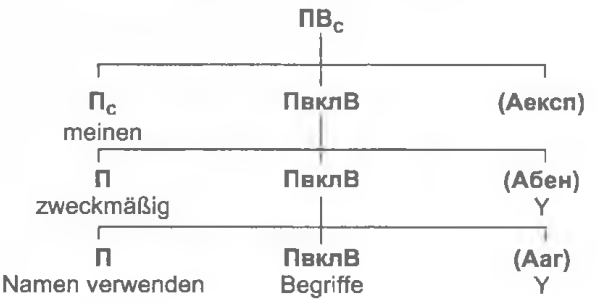

Ця семантична структура є триярусною. Перший ярус утворений предикатом суб'єктивного сприймання типу meinen, який не виражений на поверхневому рівні. Його експерієнсив відповідає особі, яка дає оцінку дії. Предикатний вираз, утворений оціночно-кваліфікативним прикметником zweckmäßig, є включеним по відношенню до предиката 1-го ярусу, його обов'язковим аргументом є включений предикатний вираз, що репрезентується інфінітивною групою і відповідає самій дії. Цей предикатний вираз складається з предиката, вираженого двома лексичними одиницями: дієсловом verwenden, що виступає в ролі вербалізатора, й іменником Name, що є предикатним знаком; цей предикат може бути виражений одним дієсловом benennen.

Другим аргументом предиката zweckmäßig є бенефіціатив, який збігається з експерієнсивом предиката суб'єктивного сприймання. Цей аргумент часто не позначається на поверхневому рівні

Наведена схема нагадує семантичну структуру речень з предикатами суб'єктивного сприймання підгрупи "halten". Відмінність полягає більше у поверхневому втіленні цієї семантичної структури, в його повноті і комунікативному навантаженні. Якщо в реченнях з предикатами підгрупи "halten" позначення особи (з позицій якої дається оцінка дії) в інформативному відношенні не менш, а, можливо, й більш важливе, ніж оцінка цієї дії, то в реченнях з оціночно-кваліфікативними прикметниками першочергового значення набуває саме ця оцінка. Доказом того, що речення з предикатами типу halten і оціночно-кваліфікативними прикметниками мають подібну семантичну структуру, може служити такий приклад:

Er (Franklin) fand, es sei gut, auf dieser Erde zu sein, trotz des Kongresses, trotz der Einsichtslosigkeit und Undankbarkeit seiner Landsleute im besondern und der meertiefen Dummheit der Bewohner dieses Planeten im allgemeinen (L. Feuchtwanger).

Особа, з точки зору якої або по відношенню до якої дається оцінка дії, вираженої інфінітивною групою, може виступати при оціночно-кваліфікативному прикметнику як аргумент не тільки у функції бенефіціатива (як у наведеному висловлюванні), але й у функції експерієнсива, пацієнтива або дескриптива. Функцію експерієнсива він виконує при прикметниках, що характеризують емоційний стан, який спричиняє дія, виражена інфінітивною групою (ряд 7), а також при прикметнику 8-го ряду üblich, що має модальний відтінок значення. Пацієнтива вимагають прикметники, що означають оцінку дії з точки зору трудності її виконання (ряд 5), та прикметник 8-го ряду untragbar. У функції дескриптиву аргумент виступає при прикметниках 6-го ряду, оскільки вони виражають оцінку не тільки дії, але й її виконавця. У цій же функції аргумент виступає також при наступних прикметниках 1-го, 3-го та 4-го рядів: gut, schön, fein, nett, hübsch, lieblich, reizvoll, herrlich, wunderbar, großartig, übel, schlecht, unhöflich, unfair, gemein, niederträchtig, ordentlich, gerecht, vernünftig, dumm, unklug, albern, töricht.

У ролі бенефіціатива аргумент стоїть при всіх прикметниках 2-го ряду і таких прикметниках 1-го, 3-го і 8-го рядів: gut, übel, schlecht, respektabel, ehrenvoll, wichtig.

Цей аргумент може позначатися у реченні подвійним способом: як додаток у знахідному відмінку з прийменником für або як додаток у давальному відмінку з прийменником von.

Es war hart für seine (Franklins) Freunde, ihre schöne Stadt verlassen zu müssen (L. Feuchtwanger).

Es war niederträchtig von ihm (Goya), die Tote zu beschimpfen, die Wehrlose (L. Feuchtwanger).

Експерієнсив, пацієнтив та бенефіціатив, як правило, виражаються у формі додатка з прийменником für; дескриптив репрезентується додатком з прийменником von.

Декілька прикметників не допускають при собі аргумент у будь-якій функції на семантичному рівні, тобто є одномісними предикатами. До них належать такі прикметники: angebracht, angezeigt, unziemlich, ungehörig, unschicklich, unchristlich, opportun, falsch, richtig, recht, rechtens, angängig, (nicht) statthaft, (nicht) strafbar, (nicht) verpönt, illegitim, triftig, irrtümlich, unsinnig, widersinnig, aberwitzig, absurd, zweierlei, einzig, ander, ungenau, überflüssig, umständlich, gemäß, heikel, verfrüht, fällig, übermenschlich, gespenstisch. Слід зауважити, що більшість з них зафіксовані нами одноразово. Можливо, їх уживання з інфінітивною групою треба вважати оказіональним. З цими прикметниками додаток, як правило, не вживається. Це свідчить про взаємообумовленість семантичної та синтаксичної структур при переважаючій ролі семантичної структури.

Особливу групу утворюють висловлювання, в яких предикатив виражений оціночно-кваліфікативним прикметником у вищому або найвищому ступені, наприклад:

Es sei klüger, die französischen Minister an sich herankommen zu lassen, als sie zu bedrängen (L. Feuchtwanger).

Auch kam ihm (dem Alten) der Gedanke, daß es womöglich am leichtesten wäre, nach Genf zu entkommen (L. Feuchtwanger).

Синтаксична структура речень такого типу відрізняється від синтаксичної структури, типової для оціночно-кваліфікативних прикметників, тільки формою предикатива. Але у семантичному плані відмінності значніші. Проаналізуємо її на прикладі першого речення.

Ситуація, що описується такими реченнями, передбачає особу, яка робить порівняння, саме порівняння-оцінку та дві дії: ту, що порівнюється, і ту, з якою порівнюють. При цьому дія, з якою порівнюється інша дія, виражена інфінітивною групою, може взагалі не називатись у даному висловлюванні, наприклад:

Es sei viel wichtiger, im Betrieb zu arbeiten (A. Seghers).

Для таких висловлювань характерний, крім перформативного рівня, включаючий предикат типу meinen, що утворює 1-ий ярус семантичної структури й іноді виражається експліцитно:

Der kluge Herr von Schenna meinte freilich, es wäre gescheiter gewesen, es einfach zu beschlagnahmen (L. Feuchtwanger).

Щодо тієї частини семантичної структури, яка утворена предикатом, вираженим оціночно-кваліфікативним прикметником у вищому ступені, то тут спостерігаються великі відмінності у кількості обов'язкових місць. На відміну від одномісною предиката у формі оціночно-кваліфікативного прикметника у позитивному ступені, у вищому ступені такий предикат отримує друге обов'язкове місце, тобто стає двомісним.

Предикатний вираз на предикаті порівняння є включеним по відношенню до імпліцитного предиката meinen. X — аргумент, що позначає не названу у даному висловлюванні особу, яка оцінює ситуацію і порівнює дії предикатних ви-

разів (1) та (2). Предикат порівняння синтаксично виражається складеним іменним присудком, предикатив якого — оціночно-кваліфікативнний прикметник у вищому ступені. Предикатний вираз (1) описує дію, що порівнюється з іншою дією, представленою предикатним виразом (2). Предикатний вираз (1) є двоярусним за рахунок каузативного предиката lassen. Його агентивний аргумент не позначений у висловлюванні; за змістом речення він повинен збігатися з експерієнсивом імпліцитного предиката meinen. У (2) предикатному виразі мається на увазі той самий агентивний аргумент. Обидва предикати і вирази оформлені на поверхневому рівні як інфінітивні групи. Їх семантична структура повністю визначається валентністю відповідних предикатів. Якщо дія, з якою робиться порівняння, не позначена у висловлюванні, її можна визначити на основі ситуації або контексту.

Отже, перші два яруси наведеної нижче схеми утворюють спільний компонент семантичної структури всіх речень, де предикатив складеного іменного присудка виступає у формі оціночно-кваліфікативного прикметника у вищому ступені. Перший ярус утворюється предикатом суб'єктивного сприймання типу meinen і виключає аргумент у функції експерієнсива та предикатний вираз на предикаті порівняння; він визначає другий ярус семантичної структури, що складається з двох предикатних виразів відповідно до ситуацій, які порівнюються.

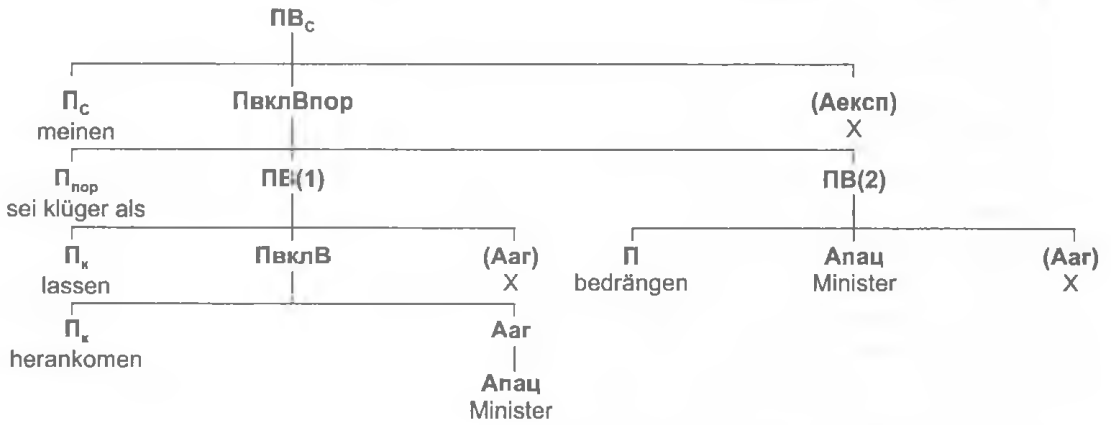

Якщо предикатив складеного іменного присудка виражений оціночно-кваліфікативним прикметником у найвищому ступені, семантична структура ускладнюється. Для її експлікації перефразуємо висловлювання, не враховуючи перформативного рівня:

Am besten sei es, ihn (Professor) und seine Frau einzuladen (L. Feuchtwanger) → X meint, daß es besser als alles sei, den Professor und seine Frau einzuladen.

Предикат суб'єктивного сприймання meinen включає предикатний вираз на кванторі всезагальності, який є двомісним включаючим предикатом. Його аргументами є предикатний вираз на предикаті порівняння і ПВ/x/, який відповідає невідомій ситуації, з якою роблять порівняння (точніше, всім можливим ситуаціям, одна з яких, що описується інфінітивною групою, — найкраща). Аргументи предиката порівняння — це предикатний вираз на каузативному предикаті та те ж ПВ/x/. Предикатний вираз на каузативному предикаті є включаючим щодо ПВ/y/, який не виражений експліцитно у висловлюванні. Незважаючи на це, його

структуру можна легко визначити за змістом висловлювання та значенням каузативного предиката. Щодо ситуації, яка описується ПВ/x/, можна сказати, що вона являє собою якусь дію аргумента X, причому X має ознаки антропоніма. Таким чином, у семантичній структурі висловлювань з оціночно-кваліфікативними прикметниками у найвищому ступені глибина предикатного підпорядкування збільшується ще на один рівень у порівнянні з реченнями, що містять такі прикметники у вищому ступені.

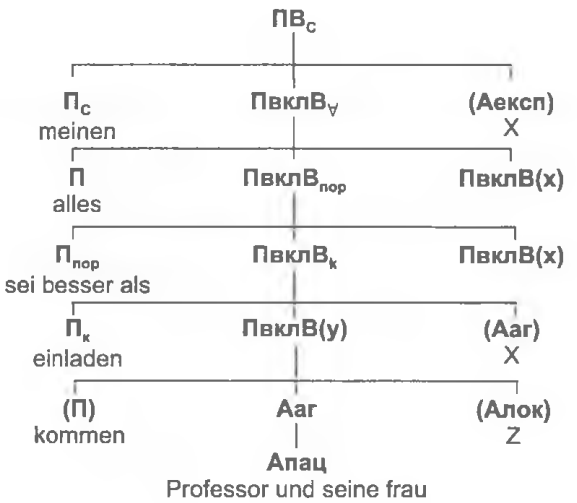

Резюме

Можна зробити висновок, що семантична і синтаксична структура речень з інфінітивними групами після оціночно-кваліфікативних прикметників не знаходиться в одно-однозначній відповідності.